

Азербайджанская
Республиканская
Библиотека
И.М.Ф. Хундова

БҮТҮН ӨЛКӨЛӨРҮН ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРЛӘШКӘННІ

ӘДӘБИЈАТ ВӘ ИҢЧӘСӘНӘТ

1934-чү ил январын
1-дән чыгыр.

АЗӘРБАЈЧАН ЈАЗЫЧЫЛАР ИТТИФАГЫНЫН ВӘ АЗӘРБАЈЧАН ССР МӘДӘНИЈӘТ НАЗИРЛИЈИНИН ОРГАНЫ
ОРГАН СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ АЗЕРБАЙДЖАНА И МИНИСТЕРСТВА КУЛЬТУРЫ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР

22 мај 1987-чи ил

№ 21 (2260)

НИЗАМИ ВӘ НӘЗИРЭЧИЛӘРИ

БӨҮК Азәрбајҗан шаирин Низамини Көнҗавинин һәҗәт вә Јарадычылыгы һаҗда һәм өлкәһәдә, һәм дә хариҗдә марағлы монографилар Јазылмыш, тәдҗигатлар апарылмышдыр. Низамини шаирини Јарадычылыгынын комплекс, чохчәһәтли төһили һәлә дә кәләҗәнин вәкифәсиҗидир. Бу саһәдә көрүләс ишләр чохдур. Бу вәкифәләр бардә Азәрбајҗан КП МК-нын Низамини ирсияһә һәср олунмуш һәрарында да конкрет көстөрдишләр вардыр.

Тәквә ону дәмәк кифәҗәтдир ки, сон вахтларга гәдәр бәздә «Једди кәзәл»-нин елми-тангиди мәтини Јох иди, бу поеманын даһа дәриндән тәдҗигачи үчүн аҗрыҗа тәдҗигатлар апарылмышдыр. Һалбукин бу әсәр өз идеја-бәдини ориҗиналлыгына көрә дунја әдәбијатынын мисләнсә һадисәләриндән бириҗидир. Бу бахымдан М. Казымовун китабынын актуаллыгы дигәтти чәкир.

Һәлә XIII әсрдә һинд шаирин Әмир Хосров Дәһләвин өз бөүк сәләфинә нәзирә олараг «Хәмсә» Јазыб Низамини мөвзуларында нәзирәчәлиҗини әсасына гәүмушдур. Әмир Хосровун ардыҗа һачи Кирман, Әшрәф Марағәли, Чамәк, Моктәби, Һатифи кими шаирләр азәрбајҗанлы мутәфәккирин сүҗет вә мотивләри әсасында әсәрләр Јарадылар.

Низаминин Шәрг әдәбијатына тәсири кениш вә сәмәрәли олмушдур. «Хәмсә»-ја нәзирә олараг Јазылан әсәрләрнин сајы бир нечә јүзә гәдәрдир. Бу әсәрләр тачик, күрүк, өзбек, фарс, түрк, күрд, һәмчәвини Һиндистан халқлары әдәбијатларында мөјдана чыхмышдыр. «Једди кәзәл»-нин тәсири илә Јарадылмыш бир чох нумуналәри төһили едән тәдҗигатчы бу нумуналәрә орта әср әдәби ән'әнәләри фонунда гүҗәт вәрәҗә чалышыр. Низамини тәсиринин јоллары вә формалары үзәриндә сәмәрәли мүшәһидәләр апарыр.

Бөүк шаиримизин Јарадыгы «Хәмсә»-нин идеја-естетик зәһкилиҗи мисләнсәдир. Низамини Көнҗавини бурда дәврүн мутаратҗи мөјләринин ојанмасында вә истигамәтләнмәсиндә чидди әһәмијәт кәсб едән чохлу фәлсәфи, етик, сосиал вә естетик мәсәләләр гәүмушдур. Бу мәсәләләр бу күн дә өз әһәмијәтини сахламагдадыр. Низамини Көнҗавини ирсиянин бу чәһәтин, ән әввал, шаирин ән истә дәдәли давамчыларынын дигәттин чәлб етмишдир. Тәдҗигатда мөвзунун бу бахымдан ачылмасына чидди зәһмәт сәрф едилмишдир.

«Једди кәзәл»-ә һәср едилмиш тәдҗигатлар сырасында М. Казымовун әсари, биринчи нәбәдә, нәзирәи характери илә сечилр. Бурада «Једди кәзәл» бир нечә поэтика мәсәләсн ишығында арашдырылар, онун жанр мурәнәбиләји, бурадағы заман вә мөкан формалары нәзәрден кечириди. Низамини мотивләринин давамчы олан сәһиҗәи әсәрләрин төһилили нотичәсиндә мүүәллиф нәзирәнин бир әдәби һадисә кими тивик хүсү-

сийәтләрини, мөвзуја мүнәсибәтини өзүнәмәхсуслуғуну көстөрмәҗә чалышыр.

Нәзирәнин тиположи хүсүсийәтләрини мүүәјләндирмәк үчүн ориҗинал әсәрини өзү дә системли тәдҗиг едилмәлидир. Тәдҗигатда, һәр шәјдән әввал, «Једди кәзәл» сүҗетләринин мөвбәләрини барна етмәҗә тәшәббус едилр вә бу мөвбәләр иҗан група бөлүнүр: Јазылы вә фольклор. Белә ки, Тәбәринин «Хвәтај һәмәк», «Тарих әр-росул вә бә мүлүк», Фирдоусини «Шаһнама» кими мөвбәләр әсас сүҗетин, алава новеллалар исе сәһри һағылларын модели үзәрә гурулмушдур.

Поеманын идеја мөвзунунда дидантик мөгаһлар табарыг шәһидә өзүнү һисс етдирир. Онлар баш гәһрәманын характеринә дә тәсири көстөрир. Идеал шаһ консенсијасынын иҗаишафы олан бу мәсәлә бүтүн «Хәмсә»-дән гырмәлә хәтт кими кечир.

Низамини әсәрини баш гәһрәманыны Ваһрам шаһын тямсалында адаләтли һөһмәдәр бардә арзуларыны үмумиләндирмиш, өз сијаси идеалыны чәзибәдәр бәдини формада тағдим етмишдир. Буну хүсүси гәјд едән М. Казымов Ваһрам образыны бәди-естетик вә идеја-сијаси бахымдан кениш вә һәртәрәфли төһили етмишдир. Образын идеја мөвзунуну ачан мүүәллифинандырычы сурәтдә көстөрир ки, бу образ әсәрини бүтүн гурулушуну мүүәјләндирән әсас кими поеманын јердә гәлан компонентләрини өзүнә уј-гуулашдырмышдыр.

Бөүк шаиримизин әсәриндәки алава новеллалар һәм идеја-бәдин, һәм дә сосиал-фәлсәфи планда хүсүси әһәмијәт кәсб едир. Бу новеллаларда орта әср керҗәҗили, шаһар аһалисинин мәшһәти вә әдәт-ән'әнәсини өзүнүн марағлы ифадәсини тапыр. Елми әдәбијәтдә кениш шәрһ олунмуш бу новеллалара һәср едилмиш саһифәләр марағла охунур. Вунун сәбәби одур ки, мүүәллиф өзүндән әввәл дејиләнләрн төкряламадан мәсәләҗә мәхсус мүнәсибәтини талмаға чалышыр.

Монографидә «Једди кәзәл»-нин жанр бахымыдан төһилили дә марағ доғурур. Әсәрини жанрча чохтәрәбли характери бурада кениш елми төһилилини тапыр. Әсәрдә бир тәрәфдән гәһрәманылыг эпосуна вә романа, о бири тәрәфдән исе гәһрәманылыг һағылларына мәхсус элементләр вардыр. Мүүәллифин фән-

ринчә, бурада мөвзун повест элементләри дә вардыр. Тәдҗигатда әсәрини гурулушундағы чох марағлы вә мурәнәб поэтика хүсүсийәтләри арашдырылар.

Әсәрини марағлы хүсүсийәтләриндән бири дә поеманы заман вә мөкан поэтикасы бахымыдан төһили етмәк тәшәббусдур. Низамини әсари бизим әдәбијатшунасында бу бахымдан илк доғә тәдҗигат чәлб олунур. Белә бир истигамәтдәки төһили, үмумијәтлә, орта әср елми әдәбијәтдә инсан образынын даһа дәрин аңлаышы үчүн әһәмијәт кәсб едир.

Нәзирә ән'әнәләри илә һашиҗили повестини гаршылыгы мүнәсибәтләри дә чидди мәсәләләрдән биридир. Бу мәсәләни нәзәрден кечирмәдән әввәл мүүәллиф һашиҗили повестини Гәрг вә Шәрг аңлағларыны нәзәрден кечирир, онун шәһидә тәҗәмүлүнү иләләјир, һәмчәнини бу форманын фәрдилини әдәбијатдағы бир сыра кәзәл нумуналәрини нәзәрден кечирир.

Ваһрам һағында тәһкиҗә үмумијәтдә орта әср мүүәллифини Јарадычылыг методунун хүсүсийәтләрини, тәсвир принципләрини ачыгламағ үчүн ачар ролуну ойнајыр. Бу бахымдан новеллалар да хәлди материал верир. Белә бир истигамәтдә төһили орта әср новеллачылыгынын бир сыра мәсәләләрини дә аһаг етмишдир.

Әкәр нәзирә ән'әнәси бир сыра шәртләрә әмәл олунмасына тәләб едирсә, бу шәртләрини сөзлә әсәрдә ифадәси һәр бир мүүәллифини фәрди иш иди, онун истә дәдәлини, шәрг техникасына бәләддәји илә шәртләндирди. Белә бир планда апарылан мугәјсәли тәдҗигат «Једди кәзәл» сүҗетини нәзирә чәршәсиндә тәҗәмүлүнү иләмәҗә имкан вермишдир. Мүүәллиф мәтдә әдәби портретин, мәнзәрәләрини, дил вәсигәләринин ролуну хүсүси гәјд едир. Низамини өзүнәмәхсуслуғу мәһзә бу компонентләрдә даһа табарыг ифадә олунур.

Низамини «Хәмсә»-синин һәр сәмәрәли тәдҗиги бөүк Азәрбајҗан классивинин ирсиянин зәһкилиҗини өјрәнмәкдә даһа бир адымдыр. Бу мәһнада М. Казымовун монографисы да истисна тәшвил етмир. Јагин ки, мүүәллиф көләчәк тәдҗигатларында XVII — XVIII әсрләрини материалларыны, «Хәмсә»-нин башга мөтләбләрини дә чәлб едәчәкдир.

Алда ИМАНГУЛИЈЕВА

М. Казымов. «Низаминин «Једди кәзәл» әсари вә XIV — XVI әсрләрини фәрдилини әдәбијатда нәзирә ән'әнәләри» (русча), «Елм», 1987.